

СЕКЦІЯ 1 ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

СОЦІАЛЬНА ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ ЯК ЧАСОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН: ДЕФІНІЦІЯ ТА ПАРАМЕТРАЛЬНІ СКЛАДНИКИ

SOCIAL TEMPORALITY AS A TIME CHARACTERISTIC OF SOCIAL CHANGES: DEFINITION AND PARAMETERAL COMPONENTS

Статтю присвячено проблематиці соціальної темпоральності як категорії та методологічного інструментарію під час аналізу соціальних змін. Увага звертається на той факт, що в розрізі соціологічної теорії недостатньо сформована систематизація вимірювання соціальних змін за темпоральним складником. Таким чином, мета статті полягає у розкритті дефініції соціальної темпоральності та використання її евристичних можливостей у рамках аналізу часової сутності соціальних змін на основі виділення відповідних параметрів вимірювання. Визначено соціологічну конотацію темпоральності, урахувавши той факт, що ця категорія має незначну представленість в окресленому науковому полі. На основі індуктивного опрацювання філософського та соціологічного підходів встановлено дефінітивне обґрунтування категорії «соціальна темпоральність» як часової сутності або якості тих чи інших явищ соціальної реальності, яка є результатом їхнього власного руху в соціальному просторі. У результаті аналізу особливостей сучасного теоретизування у соціології, у рамках якого робиться акцент на діахронному вивченні суспільства, доведено наукову правомірність та актуальність проблематики часу під час аналізу соціальних змін. Визначено п'ять параметральних складників темпоральної сутності соціальних змін: темп, ритм, тривалість, напрям, періодизація. Параметр «темп» виражає швидкість чи повільність протікання соціальних змін. Параметр «ритм» фіксує організаційний складник соціальних змін, а саме таку властивість, як повторюваність. Параметр «тривалість» виражає довжину в часі певної соціальної зміни або групи змін. Параметр «напрямок» устанавлює регресійний чи прогресійний характер соціальних змін. Параметр «періодизація» акцентує увагу на етапній, або фазній, структурі соціальних змін.

Ключові слова: темпоральність, соціальна темпоральність, соціальні зміни, темп соціальних змін, ритм соціальних змін, напрям

соціальних змін, тривалість соціальних змін, періодизація соціальних змін.

The article is devoted to the problem of social temporality as a category and methodological toolkit in the analysis of social changes. Attention is drawn to the fact that, in terms of sociological theory, the systematization of measuring social changes by temporal component is insufficiently formed. Thus, the purpose of the article is to reveal the definition of social temporality and use its heuristic capabilities within the analysis of the temporal nature of social changes based on the selection of relevant measurement parameters. The sociological connotation of temporality was determined, taking into account the fact that this category has an insignificant representation in the defined scientific field. Based on the inductive elaboration of the philosophical and sociological approach, a definitive justification of the category «social temporality» was established as the temporal essence or quality of certain phenomena of social reality, which is the result of their own movement in social space. As a result of the analysis of the features of modern theorizing in sociology, which emphasizes the diachronic study of society, the scientific validity and relevance of the issue of time in the analysis of social changes was proved. Five parametric components of the temporal essence of social changes were determined: pace, rhythm, duration, direction, periodization. The «pace» parameter expresses the speed or slowness of social changes. The «rhythm» parameter captures the organizational component of social changes, namely, such a property as repeatability. The «duration» parameter expresses the length in time of a certain social change or group of changes. The «direction» parameter establishes the regressive or progressive character of social changes. The parameter «periodization» emphasizes the stage or phase structure of social changes.

Key words: temporality, social temporality, social changes, pace of social changes, rhythm of social changes, direction of social changes, duration of social changes, periodization of social changes.

УДК 316.4.051

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.48.1>

Жарко Я.Ю.

аспірант кафедри соціології
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

Вступ. Априорним і очевидним положенням у рамках соціологічної теорії є те, що соціальні зміни за своєю сутністю є динамічним явищем у рамках соціальної реальності. Велику кількість видів та форм соціальних змін можливо порівняти з поняттям «механічний рух», якщо слідувати принципу фізичного редуціонізму в соціальних науках. Таке порівняння дає змогу зрозуміти, що явища динамічної природи можуть вимірюватися за часовим

параметром. Конкретизуючи, ми говоримо про можливість застосування соціальної темпоральності як категорії та методологічного інструментарію для аналізу соціальних змін.

Особливу увагу категорії «темпоральність» у філософському розумінні приділяли такі дослідники, як Е. Гуссерль, М. Бланшо та М. Гайдеггер. Транзит категорії до її соціологічного «прочитання» ми знаходимо в доробках вітчизняної дослідниці Я. Черкун. Актуальність

соціальних змін у контексті сучасного діахронного вивчення суспільства розкрито польським соціологом П. Штомпкою та вітчизняним дослідником Е. Ковтуненко. Окремих аспектів дослідження соціальних змін торкалися такі вітчизняні дослідники: Н. Паніна, Є. Головаха, В. Ворона, І. Бекешкіна, Т. Заславська, С. Катаєв, А. Ручка, М. Міщенко, Ю. Павленко, І. Попова та ін. Теоретизація темпоральних властивостей соціальних змін була помічена в працях таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як: П. Штомпка, Е. Тоффлер, Т. Еріксон, М. Кастельс, К. Соколова, В. Скворець, Л. Родіонова.

Мета статті полягає у розкритті дефініції соціальної темпоральності та використання її евристичних можливостей у рамках аналізу часової сутності соціальних змін на основі виділення відповідних параметрів вимірювання.

Тому як дослідницькі інтервенції у зазначеній теоретичній площині актуальним постають два завдання: по-перше, дефінітивно обґрунтувати соціальну темпоральність як релевантну категорію у соціогуманітарному полі, яка розкриватиме можливості зазначеного методологічного інструменту під час аналізу соціальних змін; по-друге, визначити параметри, за допомогою яких можливо зафіксувати часову природу соціальних змін, що є структурними компонентами соціальної темпоральності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичне наповнення категорії «соціальна темпоральність» почнемо з екскурсу в простір філософії як початкової точки проблематизації темпоральності в гуманітаристиці. А саме з діалектичного протиріччя, в основі якого лежить розуміння темпоральності як характеристики свідомості (Е. Гуссерль, М. Бланшо) та як характеристики буття (М. Гайдеггер).

Так, у роботі «Аналіз пасивних синтезів» Е. Гуссерль ототожнює свідомість та темпоральність. Він зазначає: «Свідомість є безперервне становлення як безперервне конститування об'єктивностей у безперервному процесі послідовних ступенів. Вона є історією, що ніколи не переривається» [17, с. 218–219]. Е. Гуссерль уявляє розуміння темпоральності як складову частину свідомості. Учений також зафіксував різницю між фізичним часом і темпоральністю. Остання розуміється як проєкція часу, що існує у свідомості, виступаючи при цьому моментом буття. Темпоральність розуміється також як елемент протяжності (продовжуватися, тривалості) свідомості. Французький філософ М. Бланшо слідує логіці Е. Гуссерля в плані суб'єктивізму як позиції щодо аналізу темпоральності. Для нього темпоральність належить, насамперед, до внутрішнього часу думки [13]. Отже, М. Бланшо також зводить темпоральність до психічного процесу.

Інша позиція помічена у філософа М. Гайдеггера, послідовника Е. Гуссерля. Як зазначає вітчизняна дослідниця Я. Черкун, М. Гайдеггер на відміну від Е. Гуссерля приділяє значну увагу не зв'язку темпоральності та свідомості, а зв'язку темпоральності та буття. Він наголошує, що ігнорування об'єктів без кореляції з буттям призводить до того, що ці об'єкти стають чистими переживаннями свідомості, які не існують поза нею. Це підіймає питання щодо існування зв'язку реального світу та свідомості [11]. Так, свій аналіз темпоральності М. Гайдеггер проводить за допомогою часовості. Темпоральність, на думку М. Гайдеггера, – це часовість, яка є необхідною умовою розуміння буття загалом. Буття гносеологічно опрацьовується і розуміється виходячи з часовості [15]. Отже, М. Гайдеггер змістив ракурс розуміння темпоральності до ототожнення її з фундаментальною категорією філософії – «буття». Окрім цього, автор окреслює темпоральність як часовість, що розуміється як процесуальне явище.

Філософи-дослідники, які використовували категорію «темпоральність» (Е. Гуссерль, М. Бланшо, М. Гайдеггер), додавали до її значення такі слова-маркери: «протяжність», «продовжуватися», «тривалість», «тимчасовість», «часовість», «процесуальність». Окрім цього, категорія «темпоральність» часто представлена у сполученні з іншими категоріями: «буття», «свідомість». Отже, часові характеристики певного об'єкта і є його темпоральність. Тому в узагальненому значенні темпоральність – це часова сутність або якість тих чи інших явищ. Тобто можна зазначити, що категорія «темпоральність» по відношенню до категорії «час» є похідною.

Аналіз соціологічної літератури щодо використання категорій «темпоральність» та «соціальна темпоральність» показав значну синонімізацію з категорією «соціальний час». Загалом зазначається на бідності використання категорії «соціальна темпоральність» у просторі соціогуманітарної думки загалом та соціології зокрема. Проте оформлення конкретно категорії «соціальна темпоральність» має місце у вітчизняній дослідницькій Я. Черкун. Вона проаналізувала різноманітні визначення понять «темпоральність» та «соціальна» і визначила, що «соціальна темпоральність» – це поняття, яке позначає швидкість плинності в часі подій, що виникають у процесі життєдіяльності людини в суспільстві [11]. На нашу думку, швидкість – це лише один із боків темпоральної сутності соціальних явищ. Ми стоїмо на позиції більш узагальненого розуміння соціальної темпоральності, тому ядром соціальної темпоральності як категорії вибираємо узагальнене філософське трактування, але враховуючи наявність

соціологічного об'єкта дослідження – «соціальна реальність». Таким чином, «соціальна темпоральність» – це часова сутність або якість тих чи інших явищ соціальної реальності, яка є результатом їхнього власного руху в соціальному просторі. У фокусі нашого дослідження конкретним явищем соціальної реальності виступають соціальні зміни.

Категорія «соціальні зміни» стає популярною в науковому полі у 70-ті роки ХХ ст. Вона займає місце таких категорій, як «прогрес» та «розвиток». Популярність категорії «соціальні зміни» була зумовлена її нейтральним характером [1]. Це пов'язано з відходом від еволюційно-прогресивістської епістеми в просторі соціологічної теорії і переходом до більш ціннісно неупередженого аналізу соціальної дійсності.

Основоположник соціології Огюст Конт закладає розділення соціологічної теорії на «соціальну статику» та «соціальну динаміку». Перший розділ вивчає будову та структурні компоненти суспільства, другий – процеси, які відбуваються у соціумі. У рамках сучасної соціологічної думки це розділення було успадковане не прямо від О. Конта, а вже в рамках більш пізніших соціологічних напрямків, таких як теорія систем, функціоналізм, структурний функціоналізм. Але новітня соціологічна теорія починає критично сприймати це розділення. Відбувається радикальний поворот у бік аналізу суспільства як «рухомої матерії». Сучасна наука починає розглядати переважно динамічні елементи: події, а не речі; процеси, а не стани [18].

Як зазначає вітчизняний дослідник Є. Ковтуненко, виходячи з даної тенденції, відповідно зазнає змін і самий об'єкт соціологічної науки. Тепер це вже не структурована «тверда система», а «м'яке поле», наповнене взаємовідносинами. Це «поле» перебуває в постійному і невідворотному русі, де найменші її елементи – люди перебувають у просторі динамічних взаємовідносин. Події стають фундаментальними одиницями суспільства, а соціальні зміни – соціальними процесами, які відображають послідовність соціальних подій. Відмінність моделі поля від системної, у першу чергу, пов'язана з розумінням процесуальності всіх елементів на відміну від дискретності. Тому якщо розглядати два стани соціального поля, вони будуть різними. Це пов'язано з тим, що між ними відбувся певний рух [4].

Отже, ми бачимо, що в сучасній соціологічній теорії робиться акцент на діахронному вивченні суспільства – об'єкти розглядаються в русі. Соціальна реальність у сучасному соціологічному дослідженні розглядається не як окремі статичні «фотографії», а як цілісне безперервне «відео». Тому значимою властивістю

соціальної реальності постає час як континуум, у рамках якого відбуваються соціальні процеси та зміни. Виходячи із цього, темпоральність виступає важливою характеристикою соціальних змін.

Дослідниця К. Анель дає такі основні характеристики соціальних змін:

1. Неминучі. Соціальні зміни неминучі, оскільки відбуваються постійно. Вони можуть бути непомітними або кумулятивними.

2. Усюдисущі. Соціальні зміни наявні в кожному людському суспільстві. Немає нерухомого і незмінного суспільства. Усі суспільства піддаються соціальним змінам. Іншими словами, соціальні зміни є універсальним явищем (вони є скрізь). Вони поширюються як у часі, так і в просторі.

3. Багаторівневі. Зміни відбуваються як на мікро-, так і на макрорівні. Справа в тому, що хоча соціальні зміни часто стосуються помітних змін у соціальних явищах, ми не повинні упускати з уваги той факт, що невеликі зміни в невеликих стосунках і менших групах можуть бути значущими, особливо в плюралістичному суспільстві, наприклад етнічні заворушення.

4. Інфекційні. Вплив змін в одній сфері або аспекті суспільства може мати вплив на інші суміжні сфери. Наприклад, зміни релігійних переконань можуть спричинити зміни в економіці, сім'ї тощо.

5. Вимірювані. Соціальні зміни можна виявити та виміряти [12].

Остання характеристика вказує, що соціальні зміни піддаються певним теоретичним або навіть емпіричним вимірюванням, тому важливим завданням постає систематизація темпоральної сутності соціальних змін. Ми вважаємо, що для вирішення даного питання слід визначити перелік тих параметрів, за допомогою яких можна зафіксувати цю часову сутність.

Відомий польський соціолог та дослідник соціальних змін П. Штомпка надає такі параметри щодо соціальних явищ: тривалість або стислість (за типом здійснення); швидкість або повільність (за швидкістю протікання); ритмічність чи безладність проходження; природність чи штучність виникнення [18]. У цьому разі ми бачимо, що три з чотирьох параметрів є темпоральними і їх можливо використовувати під час аналізу соціальних змін, а саме: тривалість/стислість, швидкість/повільність, ритмічність/безладність. Проте, на нашу думку, до даної тріади слід також додати такі параметри, як напрям та періодизація. Отже, на нашу думку, соціальна темпоральність як часова характеристика соціальних змін вимірюється за такими параметрами: темп, ритм, тривалість, напрям, періодизація.

Тепер детально розберемо кожен темпоральний параметр соціальних змін.

Перший параметр – темп соціальних змін. У Словнику української мови підкреслюється, що «темп – це швидкість перебігу дії, процесу, явища» [8, с. 70]. Так, в архаїчному суспільстві зміни обмежуються коливанням між життям та смертю, днем та ніччю. Час упорядковується в рамках найближчої перспективи. Концепція зміни епох як певних індикаторів соціальних змін відсутня. Теперішній час стає доміантним через те, що упорядкуванню підлягають лише події та зміни, які трапляються тут і зараз. Майбутнє та минуле не мають особливої диференціації через стабільність та повторюваність подій [9]. Отже, соціальні зміни в архаїчному суспільстві мають максимально уповільнену характеристику. Як зазначає дослідник Е. Еріксон, важливими характеристиками сучасності є висока швидкість та пришвидшений темп [2]. Пришвидшений темп життя вимагає від індивіда здібностей швидко змінюватися та адаптуватися до нових умов. Е. Тоффлер у роботі «Шок майбутнього» також зазначає, що соціальна сфера в сучасності зазнала особливого прискорення. Це прискорення постає певною невизначеною соціальною силою, яка не пов'язана зі збільшенням швидкості змін у сучасності, а й виступає конкретним викликом для суспільства. Окрім цього, дослідник підкреслює важливість наслідків цього прискорення [19]. На противагу даній тенденції у суспільстві формуються реакційні рухи за уповільнення. Одним із прикладів є робота ідеолога руху «уповільнення» Карла Оноре «Похвала повільному. Як один всесвітньо відомий рух кидає виклик культу швидкості». Автор роботи підкреслює, що проблема пов'язана не з окремими кейсами, а з глобальним явищем, яке набуває поширення в усіх сферах суспільного життя і зачіпає життєво необхідні сфери функціонування соціуму. Ідеолог руху наполягає, що «уповільнення» можливе під час застосування конкретних різнопланових механізмів, які необхідно впроваджувати в суспільне життя, – від місіонерської діяльності до впливу на законодавчу сферу [16]. Отже, темп – це характеристика швидкості або повільності соціальних змін.

Другий параметр – ритм соціальних змін. Так, у Тлумачному словнику української мови, «ритм – це поняття, що відображає рівномірне чергування впорядкованих елементів (звуків, мовних, зображальних і т. ін.), циклів, фаз, тих чи інших процесів і явищ; ритм спостерігається в русі планет, у зміні дня і ночі, в організованому трудовому процесі, у правильному чергуванні візерунків орнаменту тощо» [7, с. 542]. Соціальні зміни можуть мати як ритмічний, так і аритмічний характер. Так, до проблеми аритмії у сучасному суспільстві звернувся М. Кастельс у своїй концепції «поза-

часового часу». Він указує на загальну аритмію та розмивання життєвого циклу у сучасному мережевому суспільстві. Лінійний часовий континуум, який раніше характеризувався цілісністю, поділяється на «шматки» в мережевому суспільстві. Нові інформаційні технології прискорюють звільнення суспільних сфер від ритмічної залежності [14]. Отже, ритм у рамках соціальних змін характеризує наявність повторюваності елементів, циклів, фаз.

Третій параметр – тривалість соціальних змін. П. Штомпка залежно від часу розгортання та протікання соціальних змін розрізняє короточасні, довготривалі та постійні зміни. Короточасними є соціальні зміни, час перебігу яких менший за час існування соціального об'єкта. Довготривалими є соціальні зміни, що відбуваються протягом усього часу існування об'єкта. Постійні процеси – це глобальні соціальні процеси, перебіг яких пов'язаний з існуванням будь-якого соціального об'єкта [18]. Тобто в рамках параметру тривалості пропонується поділяти соціальні зміни на короточасні, довготривалі і постійні.

Четвертий параметр – напрям соціальних змін. Цей параметр відображається в діалектично протилежних поняттях «прогрес» та «регрес». У Філософському словнику за редакцією В.І. Шинкарука ми знаходимо загальнофілософську дефініцію щодо прогресу та регресу та їх взаємозв'язку: «Прогрес і регрес – властивість реальних процесів, що полягає у висхідному русі від нижчого до вищого, від менш досконалого – до більш досконалого – прогрес; у переході від вищого до нижчого – регрес. Суперечлива діалектична єдність прогресу і регресу становить процес розвитку – форму прояву вічного руху і змінності матерії. Будь-який прогрес і регрес є рухом, але не всякий рух є розвитком» [10, с. 539–540]. Дослідник В. Скворець наводить тлумачення соціального прогресу в рамках двох змістовних формацій. По-перше, це висхідний розвиток людства від нижчих етапів загальної соціальної організації до вищих, що включає еволюційний розвиток політичної, економічної, культурної та інших сфер суспільного життя. По-друге, це якісне оновлення форм суспільного життя і відносин між людьми [6]. Соціальний регрес відповідно є протилежним явищем. Це рух від вищих ступенів розвитку соціуму до нижчих. Іншими словами – соціальна деградація. Отже, соціальні зміни вимірюються за напрямом виходячи з регресійної чи прогресійної спрямованості.

П'ятий параметр – періодизація соціальних змін. Дослідник Л. Зашкільняк зазначає таку загальну дефініцію щодо даного параметру: «Періодизація – раціональний спосіб упорядкування масиву емпіричної та теоре-

тичної інформації за часовою протяжністю з метою поглиблення пізнання й розуміння змінних станів об'єктів навколишнього світу. Заснована на властивостях людського інтелекту виокремлювати і поділяти інформацію на кількісно та якісно однорідні групи й систематизувати її за часовими та просторовими критеріями для отримання теоретичних знань. Застосовується в усіх науках як засіб виявлення і фіксації якісних та кількісних змін в об'єкті пізнання» [3]. Історично сформувалися два основних підходи до осмислення періодизації соціальних змін: по-перше, стадіальний підхід, який зазначає, що історичному процесу притаманне сходження від однієї стадії до іншої, яке має лінійний розвиток і закінчується конкретним передбачуваним етапом. До найвпливовіших парадигм, які застосовують дану періодизацію, відноситься позитивістсько-еволюційна і неоеволюційна теорії, а також формаційне вчення Маркса; по-друге, циклічний підхід, який заперечує послідовність і закономірність історичного процесу й акцентує увагу на повторюваності фаз. Іншими словами, наголошується на поверненні окремих соціальних реалій минулого у майбутньому [5]. Отже, періодизація як параметр соціальної темпоральності вказує на етапну чи фазну структуру соціальних змін.

Висновки з проведеного дослідження.

На основі індуктивного опрацювання філософського та соціологічного підходів до окреслення категорії «соціальна темпоральність» ми визначаємо її як часову сутність або якість тих чи інших явищ соціальної реальності, які мають власний рух у соціальному просторі. Таким чином, соціальна темпоральність виступає як категорія, яка має евристичний потенціал під час аналізу соціальних змін у часовій перспективі. Соціальна темпоральність як часова характеристика соціальних змін розкривається через п'ять установлених параметрів: темп (швидкість чи повільність соціальних змін), ритм (наявність повторюваності соціальних змін), тривалість (короткотривалі або довготривалі соціальні зміни), напрям (регресійний чи прогресійний), періодизація (етапна або фазна структура соціальних змін). Зазначені темпоральні параметри соціальних змін розкривають можливості для подальших наукових розвідок, а саме використання цієї п'ятифакторної матриці під час аналізу концептуальних теоретичних моделей соціальних змін у класичній та сучасній соціології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бідзюра І. Соціальні зміни в українському суспільстві: поняття і реальність. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія «Історичні науки»*. 2004. № 1. С. 251–259.
2. Еріксон Т. Тиранія моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу. Львів : Кальварія, 2004. 196 с.
3. Зашкільняк Л. Періодизація в історії. *Енциклопедія історії України*, 2011. Т. 8. С. 152–153. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Periodyzatsiia_istorii (останній перегляд: 10.04.2023).
4. Ковтуненко Е. Теоретико-методологічні та концептуальні засади соціологічного дослідження соціальних змін. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. № 18. С. 95–103.
5. Родіонова Л. Теоретико-методологічні основи осмислення господарської діяльності людини первісного суспільства. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Економіка»*. 2007. № 22. С. 51–54.
6. Скворець В. Соціальний прогрес як суспільствознавча проблема. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2011. Вип. 47. С. 123–133.
7. Словник української мови : в 11 т. / уклад. І. Білодід та ін. Т. 8. Київ : Наукова думка, 1977. 927 с.
8. Словник української мови : в 11 т. / уклад. І. Білодід та ін. Т. 10. Київ : Наукова думка, 1979. 658 с.
9. Соколова К. Еволюція уявлень про соціальний час в традиційному суспільстві. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2007. Вип. 60. С. 90–104.
10. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.
11. Черкун Я. Визначення поняття «соціальна темпоральність». *Грані*. 2016. № 2. С. 50–54.
12. Anele K. Social Change and Social Problems in Nigeria. Owerri: Springfield Publishers, 2001. 288 p.
13. Blanchot M. The Last Man. New York: Columbia University Press. 1987, 89 p.
14. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture (Information Age Series). Hoboken: Wiley-Blackwell, 1999. 1488 p.
15. Heidegger M. The Basic Problems of Phenomenology. Bloomington: Indianapolis: Indiana University Press, 1988. 432 p.
16. Honore C. In Praise of Slow: How a Worldwide Movement Is Challenging the Cult of Speed. Toronto: Vintage Canada, 2004. 320 p.
17. Husserl E. Analysen zur passiven Synthesis. *Husserliana*. Haag: Martin Nijhoff Verlag, 1966. 339 s.
18. Sztompka P. The Sociology of Social Change. Hoboken: Wiley-Blackwell, 1993. 368 p.
19. Toffler A. Future Shock. New York: Bantam, 1984. 576 p.